

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS
TERMINOLOĢIJAS KOMISIJA

TERMINOLOĢIJAS JAUNUMI

2004
8

- *LZA TK lēmumi*
- *Vārds apakškomisijai*
- *Konsultācijas*
- *Jaunas terminu vārdnīcas*
- *Pārmaiņas apakškomisiju sastāvā*
- *Ziņas*

RĪGA

“Terminoloģijas Jaunumi” ir LZA Terminoloģijas komisijas ikceturkšņa izdevums, kas paredzēts LZA TK lēmumu un konsultāciju ieteikumu operatīvai izplatīšanai, lai sekmētu vienotas latviešu valodas terminu sistēmas veidošanu un ieviešanu praksē un līdz ar to arī izteiksmes skaidrību un nepārprotamību, īstenojot Valsts valodas likuma 22. pantu un LR Ministru kabineta 28.11.2000. noteikumus Nr. 405 “Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas nolikums”. Visu LZA TK lēmumu pirmpublicējumi ir “Latvijas Vēstnesī”.

Paredzēts ikvienam, īpaši tulkotājiem un redaktoriem, kuru pienākumos vai interesēs ir latviešu valodas terminu lietošana un veidošana atbilstoši angļu un citām tuvākās saskares valodām Latvijā kā ES dalībvalstī.

Atbildīgā par izdevumu **Anīta Skujiņa**.

“Veidojot terminus, ar priekšstatiem vien ir par maz. Tie nereti izrādās pārāk vienkāršoti, neprecīzi un aplami pat par labi zināmām un it kā saprotamām lietām, procesiem un parādībām.”

R. Karnīte

PRIEKŠVārDS

“Terminoloģijas Jaunumu” 8. numurs iznāk ar Valsts valodas aģentūras finansiālo atbalstu. Krājumā publicēti LZA Terminoloģijas komisijas (TK) 2004. gada pirmajā pusē pieņemtie lēmumi, kas saistīti galvenokārt ar ES normatīvo aktu tulkojumos izmantojamo terminoloģiju.

Viesa statusā šoreiz LZA korespondētājlocekles Raitas Karnītes vadītā Ekonomikas terminoloģijas apakškomisija (ETAK). Gan par ETAK izstrādātajiem terminiem un to skaidrojumiem, gan par citu “TJ” ievietoto materiālu krājuma gatavotāji gaida sabiedrības vērtējumu. Labprāt uzklausīsim lietišķi pamatotus priekšlikumus precīzākai terminu izvēlei.

Joprojām spēkā ir 2003. gada nogalē “TJ” 5./6. numurā paustais rosinājums izdevuma lietotājiem iesaistīties aktuālā domu apmaiņā par aizguvumu izpratni latviešu valodā un latviskās izteiksmes lomu.

Atgādinām, ka LZA TK apstiprināto terminu vārdnīcu saraksts publicēts “TJ” 1. numurā, kā arī Valsts valodas komisijas mājas lapā (<http://www.vvk.lv>), bet “TJ” numuros aplūkoto latviešu un angļu valodas terminu rādītājs dots “TJ” 5./6. numurā. Šo publikāciju konsekvēnta izmantošana praksē sekmēs vienotas latviešu valodas terminu sistēmas ieviešanu un līdz ar to arī izteiksmes skaidrību un nepārprotamību.

Aicinām lasītājus būt līdzdalīgiem precīzu terminu un skaidras izteiksmes veidošanā un lietošanā.

Mūsu adrese: Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV-1050, Latvija.
Tālr.: (371) 7229636. E pasts: vaska@lza.lv

2004. gada jūnijā

LZA TK priekšsēdētāja
Valentīna Skujiņa

SATURS

KOMISIJAS LĒMUMI	5
02.03.2004. Nr. 27 Par LR Ministru kabineta 20.01.2004. noteikumu Nr. 36 "Grozījums Ministru kabineta 28.11.2000. noteikumos Nr. 405 "Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas nolikums"" ieviešanu praksē	5
02.03.2004. Nr. 28 Par angļu terminu <i>instrument, interactive system, measure, tangible property</i> atbilstmi latviešu valodā	6
16.03.2004. Nr. 29 Par vārdu <i>Rīga</i> administratīvi teritoriālās vienības nosaukumā.....	7
16.03.2004. Nr. 30 Par angļu valodas politikas un administrācijas terminu atbilstmēm latviešu valodā	8
18.05.2004. Nr. 31 Par labojumiem projektā "Grozījumi profesiju klasifikatorā".....	10
24.05.2004. Nr. 32 Par vides terminiem	12
VĀRDS — APAKŠKOMISIJAI	17
KONSULTĀCIJAS	22
JAUNAS TERMINU VĀRDNĪCAS	27
PĀRMAIŅAS LZA TK APAKŠKOMISIJU SASTĀVĀ	29
ZIŅAS	31

KOMISIJAS LĒMUMI

LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 27

Par LR Ministru kabineta 20.01.2004. noteikumu Nr. 36 "Grozījums Ministru kabineta 2000. gada 28. novembra noteikumos Nr. 405 "Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas nolikums"" ieviešanu praksē

Pieņemts 02.03.2004.; prot. Nr. 2/1044. Publicēts "LV" 01.04.2004.
Lēmuma pamats: LR MK 20.01.2004. noteikumi Nr. 36.

1. Plašākai saiknei ar sabiedrību jautājumos, kas skar plašas sabiedrības intereses vai pārsniedz konkrētas nozares ietvarus, Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija lēmumu par jaunajiem terminiem (jaundarinājumiem vai aizguvumiem) publicē "LV" un savā mājaslapā (www.vvk.lv) ar piebildi, ka lēmums stāsies spēkā pēc mēneša, kas paredzēts argumentētu iebildumu sūtīšanai (pa e-pastu: vaska@lza.lv vai parasto pastu: Akadēmijas lauk. 1, Rīgā, LV – 1050). Pēc mēneša LZA TK publicē informāciju par iebildumiem, ja tādi tiek saņemti, un apstrīdētie termini tiek atkārtoti apspriesti un publicēti.

2. Par kārtību, kādā notiks konsultēšanās ar LR Tieslietu ministrijas Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisiju, abas komisijas vienosies koleģiālā sadarbībā, ievērojot Valsts valodas likuma un atbilstošo LR Ministru kabineta noteikumu normas.

LZA TK priekšsēdētāja *V. Skujiņa*
LZA TK zinātniskā sekretāre *M. Ķirīte*

LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 28

Par angļu terminu *instrument, interactive system, measure, tangible property* atbilstmi latviešu valodā

Pieņemts 02.03.2004.; prot. Nr. 2/1044. Publicēts "LV" 01.04.2004.
Lēmuma pamats: ES tiesību aktu tulkojumiem precizējamie termini.

1. Angļu terminu *instrument* atkarībā no konkrētā jēdziena, kas tiek ietverts šajā vārdā, latviešu valodā juridiskajā sfērā atveido ar terminiem: *instruments; līdzeklis; dokuments; akts*.

a) Ja angļu valodas tekstā *instrument* attiecināts tikai uz dokumentiem, kā tas bieži ir juridiskos tekstos, tad latviski tas atveidojams ar vārdu *dokuments, piem., instrument of accession – pievienošanās dokuments, instrument of ratification – ratifikācijas dokuments*.

b) Ja angļu valodas tekstā vārds *instrument* attiecināts uz vienu konkrētu dokumentu veidu, tad latviski tas atveidojams ar attiecīgā konkrētā dokumenta nosaukumu, piem., *marketable instrument* (ja tas lietots ar nozīmi 'security') – *vērtspapīrs, instrument of appointment of judge – tiesneša amatā iecelšanas akts*.

c) Ja angļu valodā *instrument* lietots visplašākajā nozīmē un tas attiecināts ne tikai uz dokumentiem, bet arī uz dažādiem citiem līdzekļiem un paņēmieniem, kurus izmanto, lai sasniegtu, panāktu ko vēlamu, vajadzīgu, tad izmantojams vārds *līdzeklis*, bet dažkārt arī *instruments, piem., instrument of monetary control – monetārās kontroles līdzeklis; development instruments and programs – attīstības līdzekļi un programmas; financial instrument – finanšu instruments*.

2. Angļu terminam *interactive system* latviešu valodā atbilst sinonīmi *mijdarbīgā sistēma* un *interaktīvā sistēma*. Par neprecīzu šajā nozīmē atzīts tulkojums "dialogsistēma".

No īpašības vārda *mijdarbīgs* darināts termins *mijdarbīgums*, kura skaidrojums publicēts "Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā" (R., 2000, 103. lpp.). Pedagoģijā *mijdarbīgums* jēdzieniski saistās ar atgriezenisko saiti starp skolotāju un skolēnu, skolēnu un mācībgrāmatu u. tml., rosinot uz darbīgumu, to veicinot un izkopjot. Jāpiebilst, ka *mijdarbīgums*, kas jēdzieniski saistīts ar savstarpēju darbīgumu, ir jāatšķir no *mijiedarbības*, kas jēdzieniski saistās ar savstarpēju iedarbību.

3. Angļu termins *measure* savā pamatnozīmē latviski ir *mērs*. Turpretī, ja runa ir par priekšmetu, paņēmieni vai kādu darbību, ko izmanto kāda vēlamā rezultāta, mērķa sasniegšanai, galvenās atbilstmes latviešu valodā ir *līdzeklis* (ja runa ir par kādu priekšmetu, rīku, paņēmieni) vai *pasākums* (ja runa ir par darbību vai darbību kopumu), piem., var būt gan *aizsardzības līdzeklis*, gan *aizsardzības pasākums*. Savukārt *measure of constraint – piespiedu līdzeklis* vai *piespiedu pasākums* un *measure of inquiry – izmeklēšanas līdzeklis* vai *izmeklēšanas pasākums*. Bet *measures of national law* ir *nacionālo tiesību normas*.

4. Angļu termins *tangible property* ('īpašums ar fizisku formu un substanci, taustāms, sajūtams, ne vienmēr ķermenisks vai miesisks, tomēr bieži vien reāls vai individualizējams') latviski atveidojams kā *materiāls īpašums*, nevis "taustāms īpašums". Līdz ar to arī *untangible property* ir *nemateriāls īpašums*, nevis "netaustāms".

LZA TK priekšsēdētāja V. Skujiņa
LZA TK zinātniskā sekretāre M. Ķirīte

LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 29

Par vārdu *Rīga* administratīvi teritoriālās vienības nosaukumā

Pieņemts 16.03.2004.; prot. Nr. 3/1045. Publicēts "LV" 01.04.2004.
Lēmuma pamats: Centrālās statistikas pārvaldes vēstule.

LZA Terminoloģijas komisija (TK), atbildē uz Centrālās statistikas pārvaldes vēstuli paužot atbalstu šīs pārvaldes ierosinājumam atteikties no līdzšinējās prakses vārdu "Rīga" attiecināt uz administratīvi teritoriālo

vienību, kas Latvijas teritorijas piecdaļīgajā dalījumā aptver Rīgu, Jūrmalu un plašāku teritoriju ap šīm pilsētām (tā saucamo "Rīgas reģionu", pārsniedzot Rīgas rajona robežas), atzīst, ka jaunajā nosaukumā tomēr būtu vēlams saglabāt "Rīgas" vārdu, tāpēc **ieteic** šo teritoriju saukt par **Lielrīgu**, nevis par "Viduslatviju" (kā ierosināts Centrālās statistikas pārvaldes vēstulē).

Pamatojums.

No vienas puses, nosaukums "Viduslatvija" atbilst attiecīgo nosaukumu modelim un labi iekļaujas sistēmā. Taču, no otras puses, vietu nosaukumos teritorijas pie jūras ģeogrāfiski netiek raksturotas kā "vidus" teritorijas (izmantota vietvārdu speciālista Dr. habil. philol. Ojāra Buša konsultācija).

Bez tam LZA TK uzskata, ka būtu vēlams Latvijas teritoriālā dalījuma vienības sistematizēt un saskaņot starpinstitucionālā līmenī.

P.S. LZA TK ir saņēmusi Centrālās statistikas pārvaldes Statistikas metodoloģijas un organizācijas daļas informāciju, ka priekšlikums izmantot nosaukumu *Lielrīga* ir pieņemts.

LZA TK priekšsēdētāja *V. Skujiņa*
LZA TK zinātniskā sekretāre *M. Ķirīte*

LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 30

Par angļu valodas politikas un administrācijas terminu atbilstēm latviešu valodā

Pieņemts 16.03.2004.; prot. Nr. 3/1045. Publicēts "LV" 01.04.2004.
Lēmuma pamats: ES tiesību aktu tulkojumiem precizējamie termini.

Apspriežot politikas un administrācijas terminus, LZA Terminoloģijas komisija (TK) **atzīst**, ka:

- a) angļu vārdiem **institution** un **authority** latviešu valodā atbilst gan *institūcija*, gan *iestāde*; savukārt **body** parasti ir *institūcija*;
- b) angļu vārdu **agreement** latviski parasti atveido ar terminiem *nolīgums*

(tas parasti ir rakstisks) un *vienošanās* (tā var būt arī mutiska); gadījumos, kad latviešu valodā attiecīgs dokuments tradicionāli saukts par *līgumu*, šāds nosaukums nav jāmaina, piem., *readmission agreement* var būt arī *atpakaļuzņemšanas līgums*;

c) angļu vārds **security** latviski atveidojams ar *drošība* šādos terminos:
information security – *informācijas drošība*,
level of security – *drošības pakāpe*;

d) angļu **attendance fee** saskaņā ar plaši izplatītu modeli nodevu nosaukumu veidošanā latviski atveidojams ar *pakalpojuma nodeva* (kontekstā arī: *nodeva par pakalpojumu*), sal., piem., ar: *apbedīšanas nodeva*, *medību nodeva*, *pierakstīšanās nodeva* (sk. ELDO*, 244.–245. lpp.);

e) angļu termini **classification** un **declassification** normatīvo aktu tulkojumos latviešu valodā parasti atveidoti ar atbilstošajiem internacionālismiem *klasifikācija* / *klasificēšana* un *deklasifikācija* / *deklasificēšana*, tomēr termina *klasifikācija* definīcija liecina, ka runa ir par 'slepenības pakāpes piešķiršanu' (kam pretējais process attiecīgi ir 'atslepenošana') un tāpat šādos gadījumos termina izvēle neatbilst definīcijai; kā atzīst LZA TK, gadījumā, ja runa ir par jēdzieniem 'slepenības piešķiršana' un 'slepenības atcelšana', tad latviski jālieto termini *slepenošana* un *atslepenošana*, nevis "klasificēšana" un "deklasificēšana", jo klasificēšanu var veikt pēc dažādām pazīmēm, ne tikai pēc 'slepenības'.

Piebildes.

1. Rūpīgāk salīdzinot definīciju tekstus angļu un latviešu valodā (sal. angļu: "classification means the allocation of an appropriate level of security to information the unauthorised disclosure of which may cause a certain degree of prejudice to Commission or to Member State interests" un latviešu: "Valsts noslēpuma objektu klasificēšana ir slepenības pakāpes ("sevišķi slepeni", "slepeni", "konfidenciāli") piešķiršana objektam saskaņā ar Objektu sarakstu"), konstatējamās zināmas neprecizitātes, tai skaitā angļu valodas vārdu savienojuma *level of security* tulkojumā, proti: *level of security* ir *drošības pakāpe*, nevis "slepenības pakāpe", kā rakstīts definīcijas tulkojumā. Precizējot definīcijas, ir iespējams precizēt un pamatot arī terminu izvēli.

2. *Klasificēšana* ir iedalšana noteiktās grupās pēc noteiktiem kritērijiem. Klasificētā informācija, piem., līdz ar to ir noteiktās grupās iedalītā informācija (viena no šīm grupām var būt "slepenā").

* ELDO – Ekonomikas, lietvedības un darba organizācijas termini. – R., 1995.

LZA TK priekšsēdētāja V. Skujiņa
LZA TK zinātniskā sekretāre M. Ķirīte

LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 31

Par labojumiem projektā „Grozījumi profesiju klasifikatorā“

Pieņemts 18.05.2004.; prot. Nr. 5/1046. Iesniegts publicēšanai "LV".

Lēmuma pamats: LR Labklājības ministrijas saskaņošanai iesniegtais materiāls.

Izskatot saskaņošanai iesniegto profesiju* nosaukumu materiālu „Grozījumi profesiju klasifikatorā“ (41 lpp.), tajā konstatētas vairākas nepilnības. Problemātiskie jautājumi izskatīti LZA Terminoloģijas komisijas (TK) sēdē.

LZA TK atzīst, ka saskaņošanai iesniegtajā materiālā dažādās profesiju nosaukumu grupās ir savstarpēja nesaderība un pretrunas, profesiju nosaukumu papildināšanā nav sistēmiskas pieejas, līdzīgu amatu nosaukumi netiek savstarpēji koordinēti ne atsevišķas ministrijas, ne starpministriju līmenī.

LZA TK, apzinoties un atgādinot, ka sākotnējais profesiju klasifikatora variants tika sagatavots, saskaņojot ar starptautisko profesiju klasifikatoru un sadarbojoties ar LZA TK, un atbilda zinātniskās terminoloģijas un klasifikācijas starptautiskajām prasībām, un konstatējot, ka savukārt vēlākie klasifikatora papildinājumi iestrādāti bez regulāras nepieciešamās saskaņošanas, **secina**, ka:

1) iestrādājot grozījumus LR profesiju klasifikatorā, noteiktas nozares profesiju nosaukumus nepieciešams **saskaņot ar attiecīgās nozares ter-**

minoloģijas speciālistiem, jo daudzos profesiju nosaukumos izmantoti nozares termini;

2) ir **nepieciešams izveidot vienotu institūciju**, kuras uzdevums būtu kārtot profesiju klasifikatora papildināšanu, vērtējot un koordinējot iesniegtos priekšlikumus.

Bez tam LZA TK **atzīst**, ka konkrētajā profesiju nosaukumu materiālā veicami vairāki **labojumi**.

1. Profesiju nosaukumos nav lietojams no angļu valodas aizgūtais vārds „serviss“. Profesiju nosaukumos angļu vārdam *services* latviešu valodā parasti atbilst vārds **pakalpojumi**: *ēdināšanas pakalpojumi, lifta pakalpojumi, viesnīcas pakalpojumi, restorāna pakalpojumi* u.tml.

Gadījumos, kad pakalpojumu sniegšanai izveidota īpaša struktūrvienība, tās nosaukšanai izmantojams vārds *dienests*.

Savukārt, ja runa ir par kādas ierīces, iekārtas aprūpi, uzturēšanu kārtībā vai tml., tad lietojams vārds *apkalpošana*: *lifta apkalpošana, sakaru līniju apkalpošana, datortīkla apkalpošana, klientu apkalpošana* u.tml., bet šo darbību veicējs ir *apkalpotājs*.

2. Nav vēlams profesiju nosaukumos izmantot vispārīgas nozīmes vārdu **speciālists**, vēlams to konkretizēt atbilstoši katram gadījumam, piem., nevis “viesmīlības servisa speciālists“, bet *viesmīlības pārzinis, viesmīlības pakalpojumu kārtotājs, viesu apkalpotājs* vai vienkārši *viesmīlis*.

3. Ja runa ir par divām profesijām vai amatiem, to nosaukumi savienojami ar **un**, nevis ar svītriņu (defisi), piem., *anesteziologs un reanimatologs* (nevis “anesteziologs-reanimatologs“), *tulks un tulkotājs, tulkotājs un terminologs*.

4. Profesijas nosaukšanai latviešu valodā nav lietojams vārds “menedžeris“, jo: angļu vārdi *to manage, management, manager* ir daudznozīmīgi un to aizgūšana latviešu valodā notiek, izstumjot citus, latviešu valodā jau lietotus un jēdzieniski izteismīgākus vārdus. Saskaņā ar LZA TK atzinumu, ka angļu *management* latviešu valodā ir atveidojams galvenokārt ar vārdiem *pārvaldība* vai *vadība*, sistēmisku apsverumu un jēdzieniskās skaidrības dēļ arī angļu *manager* latviski atveidojams vai nu ar **pārvaldnieks, vadītājs** (piem., *bankas pārvaldnieks*), vai ar **pārzinis** (*mācību pārzinis*), **direktors** (*komercdirektors – a. marketing manager*), **administrators** u.tml.

5. Angļu vārds *fitness* latviešu valodā atveidojams ar vārdu *vingrums*.

Vārds *vingrums* sistēmiski saistās ar plaši lietotajiem terminiem *vingrošana* un *vingrojums*. Savukārt *vingrojums*, kā tas skaidrots Latviešu valodas vārdnīcā (862. lpp.), ir "īpašs kustību komplekss organisma attīstīšanai, veselības stiprināšanai, ķermeņa vingruma izkopšanai". Šī nozīme lielā mērā sasaucas ar angļu vārda *fitness* nozīmi, ko attiecina uz nodarbībām, kuras saistītas ar vingrošanu, sportu, fizisko sagatavošanu, lai iegūtu labu stāju, vingru augumu, sekmējot mundrumu, garīgo labsajūtu un veselību.

Tāpēc LZA TK atzīst, ka latviešu valodā termins *vingrums* jēdzieniski ir piemērots šādam saturam, bet nekritiski pārņemtais angļu vārds "fitness" uzskatāms par nepamatotu un lieku aizguvumu, kas atmetams. (Sk. papildus "TJ"/4, 26–27.)

6. Lai nosaukums būtu ērti lietojams praksē, tā **pamatvārdam** jābūt **nosaukuma beigās**, arī profesiju nosaukumos, piem., *mehatronikas inženieris* (nevis "inženieris mehatronikā").

* Profesija – "kvalificēta nodarbošanās (nodarbošanās veids), kurā darbiniekam nepieciešama noteikta izglītība, zināšanas, pieredze, apgūtas prasmes un iemaņas" (sk. Pedagoģijas terminu skaidrojošo vārdnīcu – R., 2000). Jēdzienā 'profesija' gan klasifikatorā, gan šajā lēmumā nosacīti ietilpināti arī amatu, arodu u. tml. nosaukumi.

LZA TK priekšsēdētāja V. Skujiņa
LZA TK zinātniskā sekretāre M. Ķirīte

LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 32

Par vides terminiem

Pieņemts 24.05.2004.; prot. Nr. 6/1047. Iesniegts publicēšanai "LV".
Lēmuma pamats: TTC iesniegtais materiāls un konsultācijas.

Apspriežot LZA TK sēdei iesniegtos vides terminus, konstatēts, ka vides terminoloģija mūsdienās ir īpaši aktuāla, taču tās sistēmisku izstrādi aprūstina pašas nozares teorētiskā neizstrādātība un robežu nenoteik-

tība. Zinātņu nozaru sarakstā vides zinātne minēta kā atsevišķa nozare, taču tās elementi minēti arī bioloģijas, ģeogrāfijas un mežzinātnes nozarē un praksē vides terminoloģija lielā mērā krustojas ne tikai ar bioloģiju, bet arī ar inženierzinātnēm, un par vides terminiem, savstarpēji nesašķaidoties, spriež dažādās institūcijās ("Latvijas Standartā", LR Vides ministrijā, LU Bioloģijas fakultātē, RTU u. c.).

LZA TK atzīst, ka ir jāizveido vienota institūcija (apakškomisija, sekcija, darba grupa vai tml.) vides terminoloģijas sistēmiskai izstrādei, sākot ar vides nozares pamatterminu (*vide, ekoloģija* u.c.) izpratnes precizēšanu.

Apspriežot konkrētos latviešu valodas vides terminus sastatījumā ar atbilstošajiem angļu valodas terminiem, LZA TK daļu no šīm atbilstmēm atzina par **apstiprināmām**:

1. *ekobalance* – *ekoloģiskais līdzsvars, ekolīdzsvars*

Komentārs. Sinonīms *ekolīdzsvars* var būt tikai vārdkopai *ekoloģiskais līdzsvars*, kurā īpašības vārds ir ar noteikto galotni. Kontekstā iespējams lietot arī *ekoloģisks līdzsvars*. Latviešu valodā kā *līdzsvara* sinonīms nav lietojams vārds *balanss*.

2. *eco-label* – *ekomarkējums* *eco-labelling* – *ekomarkēšana*

3. *eco-label award scheme* – *ekomarkējuma piešķiršanas shēma* *eco-label award system* – *ekomarkējuma piešķiršanas sistēma*

Komentārs. Gan angļu valodā vārdi *scheme* un *system*, gan latviešu valodā vārdi *shēma* un *sistēma* izsaka atšķirīgus jēdzienus, un katram no šiem terminiem ir sava definīcija. Tāpēc ekvivalentajos vārdkopterminos nav vēlams to jaukts lietojums.

4. *aquatic ecotoxicity* – *ūdens ekotoksiskums*

5. *water purification plant* – *ūdens attīrīšanas iekārta* *water treatment plant* – *ūdens apstrādes iekārta*

Komentārs. Termini *water purification plant* un *water treatment plant* angļu valodā dažkārt lietoti sinonīmiski, tomēr tie izsaka atšķirīgus jēdzienus atbilstoši to vārdiskajam sastāvam un katram no tiem arī latviešu valodā atbilst cits termins.

Angļu terminam *purification plant* latviskais ekvivalents *attīrīšanas*

iekārta apstiprināts jau 1989. gadā. Atkarībā no tā, vai runa ir par iekārtu vai par visu uzņēmumu, *iekārtas* vietā var lietot vārdu *rūpnīca*, piem., *self-purification plant* ir *pašattīres rūpnīca* (apstiprināts 1989. gadā).

Water treatment plant ir ūdens apstrādes iekārta (vai rūpnīca), kurā, pievienojot ūdenim dažādas ķīmiskās vielas vai lietojot aerēšanu, jonu apmaiņu, atmineralizēšanu, koagulēšanu, nogulsnešanu vai filtrēšanu vai citādi apstrādājot, tiek mainīta ūdens fizikālā, ķīmiskā, radioloģiskā vai mikrobioloģiskā kvalitāte.

6. *trophic level – trofiskais līmenis*

Komentārs. Ar terminu *trofika* izsaka jēdzienu 'organisma šūnu vielmaiņas procesu kopums'. Raksturojot organismu pēc šīs pazīmes, izmantojams apzīmētājs *trofisks*.

7. *low water requiring crops – ūdensmazprasīgas kultūras*

Komentārs. Kaut arī saliktenis *ūdensmazprasīgs* ir garš, veidots no trim vārdiem, tomēr saliktenis izvēlēts pēc analogijas ar līdzīgiem vārdnāņēmumiem, sal.: *gaismjutīgs – gaismnejutīgs, mitrumcaurlaidīgs – mitrumnecaurlaidīgs* u.tml.

8. *sustainable development – ilgtspējīga attīstība*

Komentārs. Kaut arī angļu vārdu *sustainable, sustainability* latviskai atveidei jau kopš 20. gs. 90. gadu sākuma konsultācijās ieteikti un praksē jau lielā mērā ieviesušies vārdi *ilgtspējīgs, ilgtspējīgums* (pirmo reizi šie vārdi izmantoti vides pārmaiņu konvencijas tulkojumā no angļu valodas), taču atklājās, ka tiem vēl nav bijis oficiāla LZA TK apstiprinājuma.

9. *noise indicator – trokšņa indikators; arī trokšņa rādītājs*

Komentārs. Termina *indikators* pamatā ir latīņu vārds *indicator* ar nozīmi 'rādītājs', tātad savā pamatnozīmē vārdi *indikators* un *rādītājs* ir sinonīmiski. Taču terminoloģijā šie vārdi izmantoti atšķirīgu jēdzienu izteikšanai: par indikatoru sauc ierīci, mērinstrumentu vai vielu (reaģentu), kas ērti uztveramā veidā informē par kāda objekta stāvokli vai citām īpašībām, bet rādītājs var būt mērierīces daļa, kas tieši uzrāda attiecīgo fizikālo raksturlielumu, kā arī pats šis raksturlielums, kas rāda konkrēto stāvokli.

Līdz ar to LZA TK par pamatotām atzīst šādas definīcijas (tās veidotas, izmantojot Aviācijas terminoloģijas apakškomisijā izveidotās iestrādes):

trokšņa indikators ir mēraparāts vai signalizācijas ierīce, kas nosaka troksni, mēra tā lielumu un/vai ieslēdz noteiktu signālu, ja trokšņa lielums pārsniedz pieļaujamās robežas;

trokšņa rādītājs ir trokšņa raksturlielums, kā arī mērierīces daļa, kas uzrāda konkrēto trokšņa raksturlielumu.

10. *Drinking Water Directive – Dzeramā ūdens direktīva*

Komentārs. Dažādu normatīvo aktu, kā arī institūciju nosaukumos attiecīgo nomenklatūras vārdu (*likums, noteikumi, direktīva; komiteja, komisija* u.tml.) vēlams, ja vien iespējams, likt nosaukuma beigās, jo tā šo nosaukumu vieglāk lietot tekstā. Tātad: *Dzeramā ūdens direktīva*, nevis "Direktīva par dzeramo ūdeni". Latviešu valodā šādos nosaukumos tikai pirmo vārdu raksta ar lielo sākumburtu atšķirībā no angļu valodas, kur šādos gadījumos visus vārdus raksta ar lielo sākumburtu.

Par vienu no svarīgākiem un **v ē l r i s i n ā m i e m** jautājumiem LZA TK atzina **vides pamatterminu kopas pārskatīšanu** un optimāla modeļa meklēšanu vārdkopterminiem, kuri to vārdu secības dēļ grūti lietojami saistītā tekstā.

Termina līmenī latviešu valodā vārdkoptermini, kuros raksturotājevārds (raksturotājevārdi) ir **aiz** apzīmējamā vārda: *ietekme uz vidi, ietekme uz veselību, kaitējums videi* u.tml., ir pieļaujami. Taču teikumos (tekstos, virsrakstos) šie termini nav izmantojami raksturotājfunkcijā, t.i., pirms cita apzīmējamā vārda, piem., "ietekmes uz vidi novērtējums" ir nepareizi veidota izteiksme.

Tāpēc LZA TK ierosina pārdomāt un varbūt iedrošināties mainīt dažus terminus:

ietekme uz veselību → *veselības ietekmēšana; veselības ietekmējums;*
ietekme uz vidi → *vides ietekmēšana; vides ietekmējums;*
kaitējums videi → *vides bojāšana; vides bojājums* vai tml.

Pamatojums šādai maiņai:

1) **fiksācijas līmenī** (vārdnīcās, datu bāzēs u.tml., t.i., ārpus teksta) pamatvārds terminos parasti ir vārdkoptermina pēdējais vārds (sal.: *grāmata bērniem* → *bērnu grāmata, skrūve ar apaļu galvu* → *apaļgalvas skrūve, zāles pret klepu* → *klepus zāles*);

2) **lietojuma līmenī** (t.i., tekstā, virsrakstos u.tml.) neatkarīgi no fiksētās termina pamatformas tā noteiktās robežās var mainīties (tā ir jāmaina) atbilstoši tekstveides noteikumiem, piem.: *ši grāmata domāta bērniem / bērniem domāta grāmata / bērnu grāmatas ilustrācijas* (bet ne: "grāmatas bērniem ilustrācijas"); minot objektu un/vai subjektu, pareizas ir izteiksmes *skolēns raksta sacerējumu / sacerējuma rakstīšana / skolēna rakstītais sacerējums* (bet ne: "skolēna sacerējuma rakstīšana"); tāpat dažādas var būt arī izteiksmes, kur runāts par vides ietekmi uz mums un par mūsu ietekmi uz vidi; vai arī par miglas nelabvēlīgo ietekmi uz mūsu veselību un par miglas negatīvā veselības ietekmējuma novēršanu, samazināšanu vai regulēšanu; lai novērstu cilvēka nesaimniecisko darbību vidē, varbūt ir jāsniedz cilvēka nesaimnieciskās darbības radītā vides ietekmējuma novērtējums (bet nepareizi būtu teikt un rakstīt: "miglas veselības ietekmēšana");

3) nozīmes atšķirību starp *vides ietekme* un *vides ietekmēšana* (procesa nozīmē) vai *vides ietekmējums* (rezultāta nozīmē) balsta arī citi līdzīgi izteiksmes pāri: *deputāta apsūdzība* (ja deputāts apsūdz) un *deputāta apsūdzēšana* (ja deputātu apsūdz); *valdības atbalsts* (ja valdība atbalsta) un *valdības atbalstīšana* (ja valdību atbalsta); *sabiedrības ietekme* (ja sabiedrība ietekmē) un *sabiedrības ietekmēšana* (ja sabiedrību ietekmē).

Ar neprasmī veidot tekstu un iekļaut tajā jēdzieniski un sistēmiski pareizi veidotu terminu nevar pamatot termina noraidīšanu. Kurš kritērijs svarīgāks termina izvēlē šādos gadījumos — jautājums, kas vēl risināms turpmāk.

LZA TK priekšsēdētāja *V. Skujiņa*
LZA TK zinātniskā sekretāre *M. Ķirīte*

Ievēribai!

LZA TK lēmumi stājas spēkā mēnesi pēc to publicēšanas "LV" un LZA TK mājas lapā. Šā mēneša laikā labprāt uzklausīsim pamatotus iebildumus un priekšlikumus, kas paustu sabiedrības viedokli.

V. Skujiņa

VĀRDS – APAKŠKOMISIJAI

Šoreiz vārds – Ekonomikas terminoloģijas apakškomisijai (ETAK), ko vada LZA korespondētājlocekle Raita Karnīte.

Ekonomika ir nozare, kurai valsts tautsaimniecības attīstībā ir īpaša loma, diemžēl tieši ekonomikas terminoloģijā daudzi termini līdz šim izprasti un skaidroti pretrunīgi. Kopš 20. gs. 90. gadu sākuma, kad Latvijas ekonomika tika pārkārtota uz jauniem pamatiem, latviešu valodas ekonomikas terminoloģijā ieplūda liels skaits tiešu pārcēlumu no angļu valodas ("franšaizings", "ekodevelopments", "demuredžs", "faktorings", "klīrings", "līzings" u.d.c.).

Liels pozitīvs devums ekonomikas terminu izpratnes precizēšanai ir Dr. oec. Rutas Grēviņas vadībā izstrādātā "Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca" (R., 2000) ar terminiem piecās valodās. Tomēr praksē pat vistiešāko nozares speciālistu vidū vēl joprojām daudzu tuvas nozīmes terminu izpratnē nav vienprātības. Īpaši pretrunīgi tiek uztverti un lietoti aizguvumi no angļu valodas ("līzings", "kredits", "klīrings" u.c.).

Tāpēc Ekonomikas terminoloģijas apakškomisija (turpmāk – ETAK) par vienu no galvenajiem sava darba uzdevumiem izvirzījusi pirmām kārtām strīdīgo terminu izpratnes precizēšanu, balstoties uz terminu jēdzieniskā satura analīzi valodu sastatījumā, un definīciju veidošanu.

LZA TK ETAK pēdējā pusgada laikā ir vienojusies par aptuveni 25 latviešu valodas terminu izvēli un tajos iekļautā jēdzieniskā satura formulēšanu definīcijā.

Ieskatam – četras terminu grupas, par kurām bija vislielākās diskusijas.

1. grupa – termini, kas saistīti ar starpbanku norēķinu veikšanu, konkrēti – ar angļu termina *clearing* izpratni, izpratnes attīstību un latvisko ekvivalentu izvēli.

Angļu cilmes aizguvums "klīrings" latviešu valodā kā ilgstošas regulāras norēķināšanās apzīmējums ienāca jau 20. gs. 20.–30. gados (kā liecina

Latviešu konversācijas vārdnīca). Tas dots arī LZA TK apstiprinātajā Ekonomikas terminu vārdnīcā (11. laid. – R., 1975). 20. gs. 90. gadu pirmajā pusē, cenšoties atbrīvoties no jēdzieniski pretrunīgi lietotiem anglismiem, kuru izplatību lielā mērā sekmēja krievu valoda, "klīringam" kā latvisko ekvivalentu LZA TK apstiprināja terminu *mijieskaita norēķini* (sk. Ekonomikas, lietvedības un darba organizācijas terminu (ELDO) vārdnīcu – R., 1995), tā skaidrojums: "Divu vai vairāku valstu savstarpēju bezskaidras naudas norēķinu forma, ja parādi tiek dzēsti, pamatojoties uz savstarpējo prasību apmierināšanu, katrai valstij ieskaitot tās naudas summas, kas pārsniedz kopējās prasības, vai uzrādot neapmierināto prasību lielumu (negatīvo starpību)" (sk. Ekonomikas skaidrojošo vārdnīcu – R., 2000).

Laika gaitā angļu valodā, kā uzsver banku nozares speciālisti, termina *clearing* izpratne ir mainīta: to attiecina nevis uz visu mijieskaita norēķinu procesu, bet tikai uz pirmo soli šajā procesā. Līdz ar to **radās vajadzība pārskatīt** līdzšinējo termina izvēli un skaidrojumu.

Atbilstoši pašreizējai četru dažādo mijieskaita norēķinu posmu izpratnei ETAK piedāvā šādus četrus terminus (sastatījumā ar attiecīgajiem angļu valodas ekvivalentiem):

tīrvērtē (*clearing*),
prasībaprēķins (*offsetting*),
ieskaits (*netting*),
norēķins (*settlement*).

Definīcijas:

tīrvērtē – skaidrošanas process bankā, kur saņemtie maksājuma dokumenti tiek apstrādāti, savstarpēji salīdzināti, saskaņoti, nosakot katra dalībnieka saistības vai prasības pret pārējiem dalībniekiem;

prasībaprēķins – maksājumu sistēmā: katra dalībnieka prasību un saistību aprēķināšana pārvēršanai vienā prasībā;

ieskaits – maksājumu sistēmā: neto aprēķins, kurā prasības un saistības pārvērš vienā neto prasībā vai vienā neto saistībā; terminu lieto arī citā nozīmē;

norēķins – maksājumu sistēmā: dalībnieku savstarpējo maksājumu veikšana.

Divi pirmie termini – *tīrvērtē*, *prasībaprēķins* – latviešu valodā ir jaunvārdi, tāpēc tos ETAK izvirza sabiedrības apspriešanai.

N.B.! Terminu izvēle un definīcijas saskaņotas ar Latvijas Bankas speciālistiem.

2. grupa – termini, kas saistīti ar terminiem *efekts*, *efektivitāte*:

rezultāts, efekts (*effect*),
lietderīgs, īstens (*effective, effectual*),
efektīvs (*efficient*),
efektivitāte (*efficiency*).

Rezultāts, efekts ir darbības izraisītas sekas.

Lietderīgs, īstens ir tāds, kas ļauj sasniegt vēlamu rezultātu.

Efektīvs ir tāds, kas ļauj sasniegt rezultātu, lietderīgi izmantojot resursus.

Efektivitāte, iedarbīgums ir pakāpe, kādā sistēma vai tās sastāvdaļas sasniedz vēlamu rezultātu (izpilda savas funkcijas) salīdzinājumā ar resursu patēriņu. Savukārt pakāpi, kādā sistēma vai tās sastāvdaļas sasniedz vēlamu rezultātu salīdzinājumā ar resursu patēriņu, mēra ar dažādu rādītāju palīdzību. Tādējādi efektivitāte ir arī rādītājs, ar kura palīdzību mēra pakāpi, kādā sistēma vai tās sastāvdaļas sasniedz vēlamu rezultātu (izpilda savas funkcijas) salīdzinājumā ar resursu patēriņu.

Šīs definīcijas veidotas, apkopojot lielāko daļu no pašreiz literatūrā sastopamajiem minēto terminu skaidrojumiem. Līdz ar to tās ir universālākas, visaptverošākas. Daudzas definīcijas *efektivitāti* saista ar maksimālu atdevi, minimālu vai ierobežotu resursu patēriņu, minimāliem zaudējumiem. Pēc ETAK domām, efektivitāte un ar to saistītie termini jāsaprot plašāk.

Pirmkārt, sistēma vai tās sastāvdaļa var sasniegt vēlamu rezultātu, lietderīgi izmantojot resursus, un līdz ar to tā funkcionē ar augstu efektivitāti (tas atbilst arī daļai definīciju, kurās salīdzināta vai nu maksimāla atdeve ar noteiktu resursu patēriņu, vai noteikta atdeve ar minimālu resursu patēriņu).

Otrkārt, sistēma var sasniegt vēlamu rezultātu, nelietderīgi izmantojot resursus, tos izšķērdējot, un līdz ar to tās efektivitāte būs zema.

Abi gadījumi atbilst piedāvātajam efektivitātes skaidrojumam. Bez tam ir iespējami vēl divi gadījumi, kad sistēmas darbību var raksturot ar vēlamā rezultāta sasniegšanas pakāpi un izmantoto resursu daudzumu, bet efektivitāti izmērīt nevar, tās nav.

Pirmkārt, sistēma vai tās sastāvdaļas var izmantot resursus, bet nesasniegt vēlamo rezultātu, t.i., rezultāts nekļūst īstens. Citiem vārdiem sakot, sistēma izšķērdē resursus, funkcionē neefektīvi, nelietderīgi.

Otrkārt, sistēma vai tās sastāvdaļas neizmanto resursus mērķa sasniegšanai un nav ne rezultāta, ne resursu patēriņa, ne efektivitātes. Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadījumu šo faktu var vērtēt divējādi: negatīvi no rezultāta neesības viedokļa un pozitīvi no resursu saglabāšanas, neizšķērdēšanas viedokļa.

3. grupa – termini, kas saistīti ar terminu *revīzija, audits* (angļu *audit, auditing*, vācu *Revision*) skaidrojumam.

Angļu valodā vārdu *revision* lieto, lai apzīmētu pārstrādāšanu, izlabošanu, uzlabošanu utt., bet pārbaudi, revīziju apzīmē ar *audit*. Savukārt vācu valodā lieto tikai terminu *Revision*.

Pēdējā gadu desmitā, strauji pārņemot Rietumvalstu ekonomikas teorijas, latviešu valodā ar terminiem *revīzija* un *audits* saprot dažādas norises (par to sīkāk sk. "TJ"/3, 21–22). ETAK vērojumi liek secināt, ka nav pamata atšķirīgi tulkot un skaidrot šos terminus, *revīzija* un *audits* ir sinonīmi, vienlīdz derīgi viena un tā paša procesa aprakstīšanai. *Revīzijas, audita* definīcija ir šāda: kādas juridiskas vai fiziskas personas darbības pārbaude, ko veic īpaša lietpratīga persona (revidents, auditors), apkopojot un novērtējot informāciju, sniedzot savu atzinumu un ieteikumus. Šī definīcija ietver sevī gan pašreiz Latvijā izplatīto revīzijas kā augstākas vai kontroles institūcijas veiktu darbības pareizības vai likumības noskaidrošanu, gan arī audita kā finansiālā stāvokļa noskaidrošanu un novērtēšanu.

Auditing tulkojams kā *auditēšana*.

Atbilstoši *auditor* ir tulkojams kā *revidents* jeb *auditors* un tā ir persona, kas tiesīga veikt revīziju jeb auditu.

Savukārt *audit institution* ir tulkojama kā *revīzijas organizācija, audita organizācija*. Tulkošanas un terminoloģijas centra ieteiktie tulkojumi

ir – *revīzijas iestāde, audita institūcija*. *Audit institution* var būt arī privāts uzņēmums, kurš nav ne iestāde, ne institūcija. ETAK iesaka izmantot 'organizācijas' jēdzienu, ar to saprotot cilvēku kopu, kas apvienojusies, lai sasniegtu kopēju mērķi, kuru nevar sasniegt individuāli katrs no grupas dalībniekiem. Tātad termini *revīzijas iestāde, audita institūcija* ir aizstāti ar plašākas nozīmes terminu – *revīzijas jeb audita organizācija* un tā ir organizācija, kas ir tiesīga veikt revīziju jeb auditu.

4. grupa – termini, kas saistās ar *report, reporting*.

Angļu terminus *report* un *reporting* ETAK iesaka tulkot kā *ziņojumu* un *ziņošanu*. *Ziņojums* ir mutisks vai rakstisks vēstījums par notikumiem, objektiem, procesiem, darbībām utt. *Ziņošana* – mutiska vai rakstiska vēstījuma sniegšana par notikumiem, objektiem, procesiem, darbībām utt.

Otrs iespējamais *report* tulkojums ir *pārskata sniegšana*. Pēc ETAK domām, terminā *pārskats* ietverts šaurāks jēdziens nekā terminā *ziņojums*. Ar *pārskatu* saprot uzņēmuma kādā laika posmā veiktās darbības rezultātu atspoguļojumu attiecīgā dokumentā, un tas ir ietverts ziņojuma definīcijā.

ETAK būs pateicīga ikvienam, kurš izteiks derīgas piebildes par aplūkotajiem problēmterminiem.

ETAK

KONSULTĀCIJAS

JAUTĀJUMS.

Vai "Latvijas Vēstneša" sadaļai, kurā publicēti dažādu inspektoru rīkojumi, Valsts kases ziņas u. tml. informācija, izvēlētais nosaukums "Struktūrās" nav kļūda? Te taču runa ir par "struktūrvienībām"? (Jautātājs: Naturalizācijas pārvaldes Ārējo sakaru daļas vadītāja vietnieks J. Cibuļš.)

ATBILDE.

Vārda *struktūras* lietojums "LV" sadaļas apzīmēšanai ir pamatots, un tas saistīts ar vārda *struktūra* pārnesto nozīmi, kas jau ir fiksēta "Svešvārdu vārdnīcā" (R., 1999).

Pamatojums.

1. *Struktūrvienība* (a. *structural unit, division*; v. *Struktureinheit*; kr. *структурное подразделение*) ir "uzņēmuma vai iestādes sastāvdaļa, kam ir sava noteikta patstāvība, īpaši uzdevumi, funkcijas, kā arī vadītājs" (Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. – R., 2000, 480. lpp.). Uzņēmuma struktūrvienības ir, piem., pārvalde, cehs, ražotne, iecirknis. Ministriju stuktūrvienības ir, piem., departamenti.

2. *Struktūra* (no lat. *structūra* 'uzbūve, izvietojums, izkārtojums'), spriežot pēc vārdnīcās dotajiem skaidrojumiem, savā pamatnozīmē ietver divas pazīmju grupas: 1) noteikts sastāvdaļu, elementu, to īpatnību un attieksmju **kopums**; 2) sastāvdaļu savstarpējs **izkārtojums**, sakarība; veids, kādā sastāvdaļas savstarpēji izkārtotas. Bez tam tiek minēts arī veselums, sistēma, kurā ir šis kopums noteiktā savstarpējā izkārtojumā. Daudzsējumu skaidrojošajā vārdnīcā kā vārda *struktūra* nozīmes nianse minēta "tas, kam ir raksturīgs noteikts sastāvdaļu, elementu kopums". Savukārt Svešvārdu vārdnīcā kā vārda *struktūra* 5. nozīme minēta "**veidojums**".

Šī nozīmes nianšu virkne "kopums → tas, kam ir raksturīgs minētais kopums → veidojums" arī pamato vārda *struktūra* jaunās nozīmes pakāpenisko izveidošanos.

3. Vajadzība pēc termina *struktūra* kā noteikta veidojuma apzīmējuma rodas gadījumos, kad runa ir nevis par kāda uzņēmuma, organizācijas, institūcijas sastāvā (struktūrā) ietilpstošajām sastāvdaļām, kas, būdamas zināmā mērā patstāvīgas, tomēr ir zināmā pakļautībā (tās ir struktūrvienības), bet plašākā nozīmē, runājot par veidojumiem, kuriem ir raksturīgs noteikts strukturāls izkārtojums, kuriem pašiem ir noteikta vieta dažādu veidojumu kopīgajā struktūrā un kuras ir pārziņā vai pārraudzībā, bet ne pakļautībā.

Tātad veidojuma nozīmē *struktūra* ietver dažādus objektus, no kuriem tikai daļa saucas par struktūrvienībām.

JAUTĀJUMS.

Kā latviski atveidot angļu terminu *media literacy*, ko definē kā "spēju, prasmi piekļūt saziņas līdzekļiem, tos analizēt, novērtēt, radīt visdažādākās formās – no iespīstās līdz video un internetam" (angliski: "the ability to access, analyze, evaluate and create media in a variety of forms – from print to video to the Internet" – definīcija no interneta)? (Jautātājs: LU pedagoģijas doktorante S. Peše.)

ATBILDE.

Vārdkoptermina *media literacy* vārdiem *media* un *literacy* latviešu valodā ir jau savas atveides tradīcijas.

Latviešu valodas praksē angļu terminam *media* nostiprinātas divas pamatatlīsmes:

- 1) *vide*, un tas plaši izmantots datorterminoloģijā: *medium* – *vide*, *data medium* – *datu vide*, *broadcast medium* – *aprāides vide*, *hypermedia* – *hipervide*, *multimedia* – *multivide* u.c.; kā arī daudzos citos atvasinātos terminos;
- 2) *plašsaziņas līdzekļi*, kas atbilst angļu valodas terminam *mass media*.

Termina *media literacy* definīcija liecina, ka šis jēdziens vairāk saistās ar 'plašsaziņas līdzekļiem'. Tā kā LZA TK par angļu *literacy* latvisko atbilstmi

jau apstiprinājusi vārdu *izpratība* un *computer literacy* ir *datorpratība* (sk. "TJ"/2, 24), *media literacy* varētu būt *plašsaziņas izpratība*, *plašsaziņpratība* vai, īsinot un vispārinot, – *saziņpratība*.

Saziņpratība varētu būt kā pagaidu variants. Vēl ir priekšlikums jauna termina izvēlē izmantot jaundarinājumu, kas būtu atvasinājums no vārda *vide* līdzekļa nozīmē. Speciālisti un plašāka sabiedrība tiek aicināti talkā precīzākas atbildes meklēšanā.

JAUTĀJUMS.

Kā nosaukt vienu no ūdens atrakciju parka būvēm – caurules formas slidkalniņu, pa kuru tek ūdens un var slidināties lejup pa caurules iekšpusi? (Jautātājs: SIA "Akvaparks" Jūrmalā.)

ATBILDE.

Izvēloties jaunu vārdu, to parasti darina pēc līdzības ar valodā jau lietotiem vārdiem (tātad – pēc valodas vārddarināšanas modeļiem). Izvēloties jaunu vārdu jaunam priekšmetam, cenšamies apzināt vārdus, kādos nosaukti līdzīgi priekšmeti.

Secinājums: cauruli, pa kuru plūst ūdens un kura veidota tā, lai pa to varētu slidināties lejup gluži kā pa slidkalniņu, pēc funkcionālās līdzības var saukt par *slidcauruli*.

Pamatojums.

1. Vārds *slidcaurule* veidots pēc tiešas līdzības ar vārdu *slidkalniņš*, kas jau plaši lietots un nosauc līdzīgu būvi bērnu rotaļu laukumos – slīpu, parasti silesveida, paaugstinājumu ar slidenu virsmu.

2. Salikteni *slidcaurule* tāpat kā salikteni *slidkalniņš* ieteicams lietot ar īso *i* pirmajā daļā: *slid-*, jo *slīd-* salikteni pirmajā daļā, kā par to liecina termini *slīdaizbīdnis*, *slīdapskava*, *slīdatspere*, *slīdbalsts*, *slīdkontakts*, *slīdlente* u. c., parasti norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam priekšmetam (tā darbībā, funkciju izpildē u. tml.) raksturīga slīdēšana (bet to nevar attiecināt ne uz kalniņu, ne uz cauruli).

Sal. arī: *slidceliņš* – slidens celiņš rotaļām; *slīdkāpnes*, *slīdceliņš* – kāpnes, celiņš, kas ir slīdes kustībā, kas slīd.

JAUTĀJUMS.

Lai nosauktu ierīci, ar kuras palīdzību daudzdzīvokļu mājas, kā arī privātmājas un biroju ēkas apmeklētājs var piezvanīt uz vēlamo dzīvokli vai vēlamajai personai un tikt ielaists, latviešu valodā plaši lieto terminu "domofons". Varbūt šo aizguvumu varētu aizstāt ar vārdu *mājrunis*, kas ir līdzīgs vārdam *tālrūnis* (sal.: *tālrūnis* – lai piezvanītu "tālu", *mājrunis* – lai piezvanītu "mājā")? (Jautātājs: SIA "ISECO Apsardzes sistēma".)

ATBILDE.

Uz līdzīgu jautājumu – kā nosaukt ierīci, ko pierīko ēkas ārdurvīm vai vārtiņiem un ko darbinot ar savienotājpagu vai īpašu kodu var iegūt iespēju sazināties ar personu, kas atrodas ēkā, – atbilde sniegta jau aptuveni pirms 20 gadiem, kad daiļliteratūras tulkotāji jautāja, kā pārtulkot no krievu valodas vārdu *домофон*. Pēc līdzības ar *tālrūni* tika ieteikts vārds *namrunis*. 2003. gada janvārī termins *namrunis*, noraidot citus piedāvātos variantus – "mājrunis" un "kodofons", – tika apstiprināts LZA TK sēdē un par tā ekvivalentiem citās valodās tika atzīti *домофон* (krievu valodā) un *home telephone* jeb *home phone* (angļu valodā).

Pamatojums.

1. Salikteni *mājrunis* balsta jēdzieniskā saistība ar 'māju' un 'tālrūni'. Gramatiski tas veidots pareizi, un vārda sākumdaļa *māj-* tieši atbilst citvalodu vārdiem *дом* un *home*. Tomēr tika atzīts, ka vajadzība ierīkot šādu sazināšanās ierīci ir ne tikai mājai kā dzīvojamai ēkai, bet arī iestāžu, biroju ēkām, tāpēc tika izvēlēts vārda *nam*s celms un, saglabājot funkcionālo līdzību ar *tālrūni*, tika veidots saliktenis *namrunis*.

2. Priekšlikums saukt ierīci par kodofonu tika noraidīts tādēļ, ka ne vienmēr šādas ierīces darbināšanai nepieciešams kods. Ja durvju atvēršanas mehānisms darbināms nevis ar atslēgu, bet ar kodu, tad to mēdz saukt par koda atslēgu. Savukārt ierīci, kuras darbināšanai izmanto kodu, lai sazvanītu vēlamo dzīvokli vai personu un pieteiktu savu atnākšanu un vēlēšanos iekļūt ēkā, un kurai tātad ir funkcionāla līdzība

ar zvanu, mēdz saukt par koda zvanu. Šīs ierīces atšķirībā no namruņa nenodrošina iespēju sazināties.

JAUTĀJUMS.

Kā latviski atveidot angļu terminu *shell bank*? (Konsultācija pa telefonu tulkotājam.)

ATBILDE.

Ieteicams to atveidot, tieši pārtulkojot katru vārdu un veidojot salikteni: *shell bank* – *čaulbanka*.

Pamatojums.

1. Angļu valodā ar *shell bank* apzīmē tādu ārzonas banku, kura fiziski neatrodas nevienā valstī (arī ne tajā, kura norādīta bankas dibināšanas dokumentā), kurai nav nevienas valsts oficiālas institūcijas pilnvarojuma un/vai kuras personālā nav neviena pilnslodzes darbinieka. (Skaidrojuma pamatā – A. Lauža konsultācija un ziņas no interneta.)

Vārdam *čaula* viena no nozīmes niansēm ir "ārējā forma, kas slēpj būtību" (sk. Latviešu literārās valodas vārdnīcas 2. sēj. 218. lpp.). Tieši uz šo nozīmes niansi ir iespējams balstīt raksturotājvārda *čaula* kā satura ziņā zināmā mērā piemērota apzīmējuma izmantošanu terminā *čaulbanka*.

2. Saliktenim priekšroka dodama tāpēc, ka raksturotājvārds *čaula* izmantots pārnestā nozīmē, jo te nav domāts ciets ārējais apvalks, kas ko sedz.

3. Saliktie termini, kas tulkojuma valodā atveidoti, tieši pārtulkojot katru vārdu, ir viegli identificējami, sastatāmi un atvieglo atpakaļtulkošanu.

JAUNAS TERMINU VĀRDNĪCAS

Sadarbībā ar LZA TK un saskaņojot terminus ar LZA TK lēmumiem, š. g. jūnijā klajā nākušas divas terminu vārdnīcas:

- **Valodas prasmes pārbaudes terminu vārdnīca.** R., LR Naturalizācijas pārvalde, 2004. – 67 lpp.
- **Angļu–latviešu Eiropas Savienības terminu vārdnīca.** R., UNDP, 2004. – 252 lpp.

Šoreiz – neliels ieskats pirmajā no tām.

Ar LR Naturalizācijas pārvaldes gādību un ASV vēstniecības finansiālu atbalstu ES SOKRATA programmas LINGVA apakšprogrammas ietvaros ir sagatavota un publicēta "Valodas prasmes pārbaudes terminu vārdnīca", kas ir Kembridžas universitātes vārdnīcas "Multilingual glossary of language testing terms" adaptēts tulkojums latviešu valodā.

Vārdnīcā sastatījumā doti angļu un latviešu valodas termini ar skaidrojumiem latviešu valodā. Vārdnīcas mērķis ir veicināt ES valodu prasmes sertifikācijas starptautisko atzišanu, izveidojot valodu prasmes līmeņu vienotu sistēmu visā ES.

Vārdnīcā daudziem angļu terminiem rastas latviskās atbildmes, kādu nav citās vārdnīcās, dažkārt angļu vārdi lietoti jaunās terminoloģiskās nozīmēs. Turpmāk dota daļa no šīs vārdnīcas aktuālajiem terminiem līdz ar īsu, orientējošu nozīmes ieskicējumu.

administration – *rīkošanas laiks* (testam, pasākumam)

battery – *testkopa* (saistītu testu vai apakštestu komplekts)

bias – *tendenciozitāte* (uzdevuma, testa atbilstība citai pazīmei, ne tai, kuru mēri)

close test – *aizpildes tests* (tukšās vietas tekstā jāaizpilda ar piemērotu vārdu u.tml.)

concurrent validity – *līdzteku pamatotība* (ja testa rezultāti atbilst atzītam ārējam kritērijam)

construct – *konstrukts* (hipotētiska spēja vai garīga iezīme, kuru nevar tieši novērot vai mērīt)

difficulty index – grūtuma rādītājs (uzdevuma grūtuma noteikšanai)
distractor – maldatbilde (nepareiza atbilde daudzizvēļu uzdevumā)
domain-referenced test – jomorientēts tests (kura rezultātus interpretē atbilstoši īpašam saturam vai spēju jomai)
entrance test – iestājtests (uzņemot mācību iestādē vai kursā)
global assessment – visaptverošā novērtēšana (viens kopējs vērtējums, kas aptver dažādus aspektus)
grading – līmeņa piešķiršana (rezultātu izteikšana līmeņos)
halo effect – nimba efekts (viena uzdevuma izpildījuma ietekmēts cita uzdevuma vērtējums)
input – iedevums (dotais materiāls, ko var izmantot atbildes veidošanā)
interactional authenticity – mijdarbīguma autentiskums (saņemtās atbildes atbilstība paredzētajai)
interlocutor – sarunas vadītājs (jautātājs, skaidrotājs un sarunas uzturētājs eksāmenā)
item – testelements (katrs pārbaudāmais testa jautājums, par kuru var saņemt atzīmi vai punktu)
kurtosis – ekscess (biežumu koncentrēšanās līknes smailē)
listening comprehension – klausāmsapratne (runātās valodas saprašana)
prompt – uzvedne (grafiski materiāli vai testi pareizas atbildes rosināšanai)
rating scale – vērtes skala (skala subjektīvu vērtējumu rezultāta atspoguļošanai; saukta arī par "reitinga" skalu)
reading comprehension – lasāmsapratne (lasījuma saprašana)
score – rezultāts (sniegumam piešķirtā skaitliskā vērtība)
screening test – caurlūkošanas tests (ar to nosaka, kurus var iekļaut kursā vai kuri var kārtot eksāmenu)
setter – sastādītājs (testa veidotājs, rakstītājs)
stanine score – deviņdaļu rezultāts (testa rezultāti, kas sadalīti deviņās grupās; N.B.! angļu "stanine" veidots no vārdiem *standard* un *nine*)
test wiseness – testa pārzināšana (testa norises pārzināšana, pieredze testa kārtšanā)
vetting – vērtēšana (sagatavoto testa materiālu papildu izvērtēšana pirms to akceptēšanas)
weighting – svēršana (atšķirīga maksimālā punktu skaita piešķiršana atsevišķiem testelementiem)

PĀRMAIŅAS LZA TK APAKŠKOMISIJU SASTĀVĀ

Botānikas terminoloģijas apakškomisijā:

apstiprināts jauns priekšsēdētājs –

Arturs Stalažs – E pasts: ciprese@lanet.lv

Demogrāfijas terminoloģijas apakškomisijā:

svītroti: Mārtiņš Bergmanis, Aigars Greitāns

nākuši klāt:

Dr. oec. **Silvija Kristapsone** – LU. Tāl.: 9155599.

E pasts: s.kristapsone@one.lv

Mg. philol. **Iveta Pūtele** (valodas konsultante) – LU LVI Terminoloģijas nod. asist. Tāl.: 7229636. E pasts: ivetap@lza.lv

Ekonomikas terminoloģijas apakškomisijā:

svītroti: Daiga Joma

nākusi klāt:

Dr. oec. **Biruta Garanča** – LU Ekonomikas fak. Tāl.: 7454772. E pasts:

gabi@parks.lv

Enerģētikas terminoloģijas apakškomisijā:

svītrots: Vladimirs Čuvičins

Hidroinženierzinātnes terminoloģijas apakškomisijā:

svītrots: Hilelis Segals

nākuši klāt:

Dr. sc. ing. **Viesturs Jansons** – LLU Vides un ūdenssaimniecības kat.

Tāl.: 3029851. E pasts: viesturs@cs.llu.lv

Mg. sc. ing. **Uldis Kļaviņš** – LLU Vides un ūdenssaimniecības kat. Tālr.: 3029908. E pasts: uldisk@cs.llu.lv

Mg. sc. ing. **Kārlis Siļķe** – LLU Arhitektūras un būvniecības kat. Tālr.: 3027644. E pasts: mhess@cs.llu.lv

Dr. sc. ing. **Juris Strūbergs** – LLU Ūdenssaimniecības un zemes zin. inst. Tālr.: 3025541. E pasts: uzzi@apollo.lv

Dr. sc. ing. **Ēriks Tilgalis** – LLU Arhitektūras un būvniecības kat. Tālr.: 3027644. E pasts: eris@cs.llu.lv

Informācijas tehnoloģijas un telesakaru terminoloģijas apakškomisijā:

svītroti: Jānis Ekmanis, Māra Jēkabsons, Ansis Kavacis, Jānis Ķikuts, Aigars Lindentāls, Andris Melnūdris, Maija Ozola, Leo Trukšāns, Anrijs Vītoliņš

nākuši klāt:

Jānis Alksnis – Latvijas Valsts standarts. Tālr.: 7371306.
E pasts: janis.alksnis@lvs.lv

Inese Dzērvīte – "Tilde". Tālr.: 7605001. E pasts: inese.dzervite@tilde.lv

Artis Kalnietis – "Lattelekom". Tālr.: 7055720.
E pasts: artis.kalnietis@lattelekom.lv

Ervīns Kampāns – LMT. Tālr. 7773814.
E pasts: ervins.kampans@lmt.lv

Iveta Keiša – "Tilde". Tālr.: 7605001. E pasts: iveta.keisa@tilde.lv

Medicīnas terminoloģijas apakškomisijā:

svītrots: Ilmārs Lazovskis

Mehānikas un mašīnbūves terminoloģijas apakškomisijā:

svītrots: Alberts Skudra

Mežsaimniecības terminoloģijas apakškomisijā:

svītroti: Bruno Andersons, Andrejs Cunsks, Arturs Steinbergs

ZIŅAS

LZA TK 02.12.2003. sēdē ir apstiprināta

Tūrisma terminoloģijas apakškomisija (pašreizējais sastāvs):

1. Asoc. prof. **Maija ROZĪTE** (priekšsēdētāja) – Biznesa augstsk. "Turība" Tūrisma kat. vad. Tālr.: 7619693; 9515790. E pasts: maija@turiba.lv
2. **Kārlis LIEPA** (sekretārs) – Ekonomikas ministrijas Tūrisma dep. vec. ref. Tālr.: 7013251. E pasts: Karlis.Liepa@em.gov.lv
3. Dr. oec. **Juris BRENCIS** – LU Ekonomikas un vadības fak. Starpt. ekonomisko attiecību kat. doc. Tālr.: 7034799; 9277495. E pasts: brencis@lanet.lv
4. Mg. geogr. **Zinaīda MELBĀRDE** – Biznesa augstsk. "Turība" Starpt. tūrisma fak. dek. Tālr.: 7607661; 6448815. E pasts: zina@turiba.lv
5. Mg. philol. **Iveta PŪTELE** (valodas konsultante) – LU LVI Terminoloģijas nod. asist. Tālr.: 7229636. E pasts: ivetap@lza.lv
6. **Gundega ZELTIŅA** – ceļojumu firmas "Latvia Tours" direktore. Tālr.: 7085001; 9226267. E pasts: gundega@latviatours.lv

Pēdējā brīdī

Ir publicēta LZA TK Enerģētikas terminoloģijas apakškomisijā izstrādātās "Elektroenerģētikas pamatterminu skaidrojošās vārdnīcas" III daļa ar 1923 terminiem latviešu, angļu, krievu un vācu valodā (803 lpp.).

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija

TERMINOLOĢIJAS JAUNUMI

2004

8

Terminology Commission of Latvian Academy of Sciences

TERMINOLOGY NEWS

2004

8

Tekstu autori: **Raita Karnīte, Iveta Pūtele, Valentīna Skujiņa**

Zinātniskā redaktore **Valentīna Skujiņa**

Tehniskā redaktore un korektore **Iveta Pūtele**

Datoroperatore **Elga Skrūzmane**

Sastādītāja, datormaketētāja,
tehniskā un mākslinieciskā noformētāja **Anita Skujiņa**

Iespiests tipogrāfijā SIA "Pērse"
Aizkraukles ielā 21, Rīgā, LV-1006

LZA Terminoloģijas komisijas adrese:

Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV-1050, Latvija

Tālr.: (371) 7229636

Fakss: (371) 7227696

E pasts: vaska@lza.lv

<http://www.vvk.lv>